

національної культури, крім реакційно-романтичних віршів. "¹³.

Хоча у партійних резолюціях люксембургіанство було формально засуджено, однак чимало російських соціал-демократів продовжували поділяти погляди Р. Люксембург і керуватися ними у своїй практичній діяльності. Так, на засадах люксембургіанства стояли керівники Київської організації РСДРП Г. П'ятаков, Є. Бош та інші, серед яких превалювала думка, що Україна" це вигадки націоналістів". ¹⁴ Аналогічні погляди на "розв'язання" українського національного питання поділяла й більшість керівництва Катеринославської організації більшовицької партії (Епштейн, Квірінг та ін.).

Встановлення в Україні влади більшовиків, що в національному питанні притримувалися централізаторської великодержавної лінії, супроводжувалося активізацією русифікаторських тенденцій в суспільному житті республіки. На підтвердження цієї думки можна навести висловлювання Г. Зінов'єва, який у своєму виступі на V Всеукраїнській конференції КП(б)У в листопаді 1920 р. закликав "українських" комуністів: "Зробити так, щоб ніхто не міг запідозрити, що ми хочемо перешкодити селянинові говорити українською мовою. Через ряд років перемаже та мова, що має більші коріння, що життєвіша, культурніша"¹⁵. Зрозуміло, що під "культурнішою" мовою Зінов'єв розумів, звичайно, російську мову. Згодом Сталін у своїй доповіді XII з'їздові РКП(б) прямо вказував на те, що "Радянська влада... до останнього часу була владою руською"¹⁶. Ці імперські тенденції в культурному житті України виявилися у запровадженні відвертої "диктатури російської культури".

Отже, бачимо, що Лебедю було у кого черпати аргументи на користь своєї "теорії*". Знадобиться чимало часу і зусиль, щоб добитися певних позитивних змін у свідомості партійних та радянських кадрів в Україні, аби декларована українська державність поступово почала набувати відносного наповнення (якого вона за роки радянської влади так і ніколи не досягла), а українська мова та культура отримали державний статус.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лебідь Д.З. Деякі питання партійного з'їзду // Комуніст. -1923 - 17 березня; Лебідь Д. З. Доповідь на VIII Київській губернській партійній конференції// Комуніст. - 1923. - 24 березня; Лебідь Д. З. Начерки роздумів у зв'язку з питаннями українізації і виступом Шумського // Комуніст. - 1923. - 14 квітня; Лебідь Д. З. Національне питання на Україні // Комуніст. - 1923. - 28 серпня; 2. Струве П. На разные темы // Русская мысль. - 1911. - № 1-2. - С. 184; 3. Струве П. Два русских ясновидца // Дух и слово. Сборник статей. -Париж, 1981. - С. 182; 4.Струве П. На разные темы. - С. 186; 5. Там само. - С. 185; 6. Жаботинський В. Струве і українське питання // Жаботинський В. Вибрані статті з національного питання - К., 1991. - С. 92; 7. Жаботинський В. Про мови та інше // Там само. - С. 62; 8. Струве П. Общерусская культура и украинский партикуляризм. Ответ Украинцу // Русская мысль. - 1912. - Кн. 1. - С. 66; 9. Струве П. На разные темы. - С. 187; 10. Струве П. Общерусская культура и украинский партикуляризм. Ответ Украинцу. - С. 84; 11. Українець. К вопросу о самостоятельной украинской культуре // Русская жизнь. - 1911. - № 5 - 6. - С. 141; 12. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО) - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 2016. - Арк. 14; 13. Цит.: За Скрипник М. Зліквідувати люксембургіанство // Скрипник М. Статті та промови. - Харків, 1929. - т. 2., ч. 1. - С. 72; 14. Затонський В. Уривки з спогадів про українську революцію // Літопис революції. -1929. - С. 141; 15. Всеукраїнська конференція КПУ // Коммунист. - 1920. - 20 ноября; 16. Сталін Й. В. Доповідь про національні моменти в партійному і державному будівництві // Твори. - т. 5. - К., 1938. - С. 237.

О. А. Колясник

ПРЕСА В РАДЯНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ. 20-30-і рр. ХХ ст.

Одразу після захоплення влади більшовики підготували низку документів стосовно преси. Так, 27 жовтня 1917 р. Раднарком РСФРР затвердив Декрет про друк. У преамбулі Декрету йшлося: "Щойно новий устрій усталиться, будь-які адміністративні утиски на друк будуть припинені; для нього буде встановлено повну свободу у межах відповідальності перед судом, у відповідності до найширшого і найпрогресивнішого законодавства"¹. Допоки що

Рада Народних Комісарів здобула абсолютне право закривати органи "контрреволюційної*" преси, керуючись власною інструкцією. Жодних юридичних норм не передбачалось. РНК дозволялося сортування преси на власний розсуд. Слідом за цим 28 січня 1918 р. В.Ленін підписав "Декрет про Революційний Трибунал Друку". В ньому роз'яснювалося: "До злочинів і провин шляхом використання преси відносяться всіляк; повідомлення хибних або спотворених відомостей про явища суспільного життя, оскільки вони є зазіханням на права та інтереси революційного народу... Ухвали Революційного Трибуналу Друку остаточні і оскарженню не підлягають"². З липня 1918 р. почалося закриття газет військовою цензурою. Невдовзі було встановлено контроль за поштою з-за кордону, щоб запобігти надходженню небажаних іноземних газет та журналів. За таких умов, коли інформаційна комунікація розглядалась як пропаганда, пропаганда як управління, а управління як придушення, - свобода друку була удаваною, не забезпеченою контролем суспільства або судово-правових інститутів.

Відомий організатор преси Ф.Таран згадував ті часи: "Тяжке і мало вдячне було це завдання - організувати друковану агітпропроботу за тих умов. Не казати вже про колосальну скруту матеріальну, так звані об'єктивні умови: брак паперу, неналагодженість поліграфії (бо Харків ж ніколи не був поліграфічним центром). Блакитному як керівнику цілої агітпропагаторської роботи на Україні друкованим словом довелось зустріти шалений опір з боку націоналістичної української стихії. Вже не будемо говорити про якесь творче культурне оточення, що без нього не може дихати жодне видання, цього не було. Українська передреволюційна та післяреволюційна журналістика вся наголову виїхала за кордон, емігрувала, а коли що й залишилось на Україні, то сумлінно саботувало кожен крок українського радянського слова друкованого. Працювати в радянській українській пресі вважалося тоді за найганебнішу зраду "національної справи"³.

У січні 1920 р. при Секретаріаті ЦК КП(б)У було створено організаційний відділ з підвідділом інформації та зв'язку та відділ видання газет. Згодом на їх основі створився Агітаційно-пропагандистський відділ з підвідділом партосвіти. 30 березня 1921 р. Президія ВУЦВК ухвалила рішення про створення Комісії в справах друку при ВУЦВК, а 13 квітня того ж року був затверджений склад Комісії та ухвалений план її роботи⁴. 18 листопада ЦК РКП(б) надіслав листа до республіканських ЦК "Про звернення серйозної уваги на періодичну пресу". У ньому партійне керівництво ставило наступні завдання: 1) нагляд, керівництво, інструктування органів преси; 2) розробка і проведення чергових завдань преси; 3) розробка загальнодержавного плану видавництва преси; 4) об'єднання видавничої роботи ЦК і надання всебічної допомоги місцевим партійно-радянським органам у видавничій галузі; 5) партійний контроль над профспілковими, відомчими, кооперативними та іншими видавництвами і виданнями; 6) партійний контроль над діяльністю інформаційних центрів⁵. Це перетворювало пресу на дієвий механізм ідеологічного впливу більшовиків на громадян радянського суспільства.

На місцях настрої уніфікації преси були відчуті і підхоплені деякими функціонерами доволі активно. Прикметний у цьому сенсі приватний лист на ім'я секретаря ЦК КП(б)У Д.Лебеда від секретаря корпусу червоного козацтва Н.Алтинова з Вінниці: "Вважаю конче необхідним організувати газету (повністю на кошти ЦК) з тим, щоб ця газета, називаючись "Беспартійная газета" і маючи фіктивно приватну форму видання і незалежне редакторство, тонко і тактично створювала враження поступливості радянської влади непартійним верствам, а насправді вивчала побутуючі настрої серед інтелігенції та дрібної буржуазії"⁶.

Партійний тиск на пресу вже на початку 20-х рр. був настільки неприкритим, що викликав спротив газетярів, що і засвідчив з'їзд комуністичної фракції працівників преси (січень 1922 р.). У своєму виступі редактор "Черноморской коммуны" (Одеса) Ісаєв говорив: "На сцену виступає радянський чиновник і партійний контролер, які звинувачують газету у дискредитації радянської влади". Про дріб'язкову опіку губкомів говорили на з'їзді редактори газет Ткач з Полтави, Львовський із Запоріжжя, Ольшавець з Катеринослава та

ін.⁷ Співробітник РАТАУ в Миргороді за самовільне надсилання кореспонденції до Праги був заарештований і ув'язнений на півроку, аналогічний випадок стався і в Лубнах. Через спроби самостійного керівництва були звільнені з роботи редактори 16 місцевих газет⁸. Саме на початку 20-х рр. ухвалюється все більше жорстких рішень, тональність яких згодом визначатиме характер роботи всієї системи преси і надалі. Як правило, ці рішення проводились через малу колегію Агітпропу. У січні 1922 р. було вирішено розглядати виробничий план Всевидаву в Агітпропі ЦК. Всі часописи ЦК видавались підвідділом преси Агітпропу ЦК⁹. Невдовзі ЦК КП(б)У надіслав на місця циркуляр за підписом секретаря ЦК КП(б)У Д.Лебеда щодо "особливого ідейного контролю за літературою українською мовою, в якій часто проводяться дрібнобуржуазні націоналістичні погляди"¹⁰.

Цензура, проти якої гостро виступали більшовики до того як дістались влади, як виявилось, стала потрібною і їм. Монопартійність і утверджувана нею єдино припустима ідеологія вимагали не тільки підкорення своїм ідеям всіх громадян, але й їх активної підтримки. Тому цензура мала правити за превентивний засіб придушення будь-якої опозиційної думки в зародку, унеможливаючи таким чином поширення цієї думки серед громадськості за принципом: "Немає розголосу, немає і події". Виходячи з цього, влада перешкоджала щонайменшому розповсюдженню поглядів тих, хто виступав проти офіційного курсу.

Декретом РНК РСФРР від 6 червня 1922 р. було створено Головліт РСФРР, закріплюючи існування попередньої цензури де-юре, його прерогативи поширювались і на Україну¹¹. У компетенцію Головліту входило і надання дозволу на випуск періодичних видань, затвердження редакційних колегій тощо. Член Колегії, уповноважений НКО УСРР при НКО РСФРР В.Гадзінський звертався 27 червня до голови РНК РСФРР О.Рикова: "В Положенні про Головне управління у справах літератури і мистецтва "Головліт", надрукованому в газеті "Известия" від 22 червня 1922 р. за Вашим підписом, є стаття, в якій деякі абзаци не відповідають основним положенням Радянської Конституції, що стосуються необ'єднаних комісаріатів радянських республік, зокрема, в даному разі, що стосуються Наркомосу України, як, наприклад: редакція положення п.7 передбачає організувати Головне управління на місцях в Києві і Харкові, які вважаються за необ'єднаним НКО України. Беручи до уваги, що НКО УСРР в своєму Положенні працює цілком самостійно, цей абзац є великою фактичною і політичною помилкою, яка взагалі може бути зрозуміла у небажаному для нас сенсі і створити непотрібні настрої в колах, що дуже уважно стежать за кожним політичним кроком радянської влади"¹². Питання, що викликало по суті протест з боку республіки, було закрито вольовим чином: за рекомендацією Наркомюста було ухвалено спеціальне рішення на Президії ВЦВК, після чого інцидент із спробою відстояти свою самостійність в прийнятті важливих ідеологічних рішень був вичерпаний.

На місцях функції Головліт) виконували республіканські, обласні, крайові літи, а в округах - інспектори у справах преси. Ю.І.Шаповал статті з визначає 1922-1933 рр. як початковий етап діяльності комуністичної цензури¹³. Саме тоді відбулося поступове становлення системи "літування", як і всієї системи комуністичної цензури. Її зусилля були спрямовані на утворення монопартійної диктатури, встановлення монополії марксистсько-ленінської ідеології, придушення будь-якої опозиційності.

5 травня 1922 р. Оргбюро ЦК КП(б)У ухвалило рішення про створення Головного управління в справах преси¹⁴. На основі цього партійного документу 29 серпня 1922 р. РНК УСРР ухвалив постанову про створення українського цензурного органу - Центрального управління у справах друку (ЦУД)¹⁵. ЦУД входив до структури Наркомату освіти. Спочатку його було підпорядковано Головному управлінню політичної освіти, а 3 січня 1923 р. перетворено на окреме управління. У такій структурній системі, на наш погляд, була наперед визначена пастка для справжньої "українізації*" преси. Органи цензури відкидали будь-які прояви самостійної національної думки, припускали лише її формальне (у даному разі - мовне) означення. Українізація самого ЦУД була теж під контролем НКО. Кадри для нього

добирало партійне керівництво. У 1924 р. з 17 співробітників було 5 українців, 2 росіян, 1 білорус та 8 євреїв, українською мовою при цьому добре володіли тільки 4¹⁶. На місцях діловодство українською мовою паралельно з російською вели Київський, Волинський, Подільський, Чернігівський, Одеський відділи у справах друку. Зовсім не українізованими залишалися Донецький та Катеринославський відділи. 31 грудня 1924 р. Оргбюро ЦК КП(б)У знову спеціально розглядало питання про органи цензури. Було прийнято рішення перейменувати ЦУД в Український головний літературний комітет (Укрголовліт)¹⁷. За постановою ВУЦВК і РНК УСРР у квітні 1925 р. сталися відповідні структурні зміни в Наркоматі юстиції, в результаті яких і було створено Управління справами літератури і видавництва¹⁸.

Постановою РНК УСРР від 19 травня 1925 р. з 1 жовтня при Книжковій палаті утворене Центральне бюро статистики друку (ЦБСД). Відтоді редакції всіх періодичних видань мали надсилати до ЦБСД всі потрібні йому відомості за формами, узгодженими з ЦСУ¹⁹. У 1927 р. відділ Агітпропу та відділ преси, які окремо існували з 1924 р., об'єдналися у відділ агітації, пропаганди і преси (АПП). У 1930 р. відбулась реорганізація Головліту РСФРР у Всесоюзний Головліт, хоча, як відзначалось, російський Головліт і раніше діяв по всьому Радянському Союзу. У червні 1931 р. було прийнято нове Положення про Головліт СРСР, в якому його функції були розширені аж до каральних.

Варто згадати про те, що до створення Головліту значна частина цензури була зосереджена в органах ДПУ, зокрема в управлінні в справах військової цензури. З 1922 р. у компартійних документах відповідальність за цензуру покладалась на органи ДПУ²⁰. 6 лютого 1922 р. Президія ВЦВК в законодавчому порядку надала органам ДПУ право здійснювати контроль за поштово-телеграфною кореспонденцією в інтересах гарантування безпеки радянської держави. 22 березня Політбюро ЦК РКП(б) визнало за необхідне об'єднати всі види цензури в одному відомстві при Наркоматі освіти, але нагляд за друкарнями залишався за ДПУ. Очолювати цензуру мали особи, призначені Наркомосом, з помічниками від військового відомства й ДПУ²¹.

У березні 1923 р. за підписами голови ДПУ УСРР В.Балицького і начальника ЦУД І.Кулика була видана директива про взаємини двох відомств. Передбачалося, що представники політконтролю ДПУ повинні включатися до місцевих управлінь у справах друку²². Так відбулося зрощування цензури і політичної поліції. Наприкінці 1920-х років вплив ДПУ ще більше зріс через посилення внутрішньопартійної боротьби та утвердження сталінських норм партійного єдності. Так, 16 грудня 1929 р. НКО України розіслав всім окрлітам, редакціям газет сувору директиву за підписом заступника завідувача Укрлітом Ломанова, в якій категорично заборонялося без попереднього узгодження з ОГПУ і його повноважними представниками повідомляти в пресі про розкриття шпигунських організацій, про судові процеси над контрреволюціонерами, про вироки у цих справах тощо²³ [21.-Арк.42].

6 жовтня 1925 р. на підставі постанови РНК УСРР в м. Харкові був створений Комітет по нагляду за діяльністю видавництв і розповсюдженням друкованих видань при Наркоматі внутрішньої торгівлі для регулювання господарсько-економічної та торгівельної діяльності державних, громадських і власних підприємств та організацій з видання, продажу, розповсюдження друкованих періодичних та неперіодичних видань.

Поширення преси в Україні було незадовільним. Власну агентурну мережу мали у цей час тільки "Вісті", але нею були охоплені далеко не всі пункти України. Таким чином, і центральні українські газети не мали можливості забезпечувати розповсюдження навіть УА свого накладу У 1927 р. Комітетом у справах друку був розроблений проект створення тресту "Центральні газети України" і поданий до РНК УСРР²⁴.

Створення тресту центральних українських газет було складним і у чорновому вигляді завершилось на вересень 1928 р. Але на цей час центральний "Союздрук" налагодив стабільну мережу своїх філіалів на місцях і основним суб'єктом у справі поширення став не

Український трест центральних газет, а українська філія "Союздруку". На неї було покладене роздрібне поширення журналів і газет через систему кіосків по великих містах, на залізничних станціях, пристанях, райцентрах.

Постановою РНК СРСР від 16 серпня розповсюдження преси було повністю покладено на Наркомат пошти і телеграфу (НКПТ). Тзусе рішення зумовлене ліквідацією округ і переходом на районну систему управління. Всім райпарткомам Сектором преси було наказано надати НКПТ кваліфікованих і обізнаних з українською культурою працівників. З вересня 1930 р. Комітет у справах друку створив Всеукраїнське газетне бюро на чолі з Альтшулем. Всеукраїнську філію "Союздруку" очолив Радлов. Відтепер газетним і журнальним видавництвам категорично заборонялось відряджати власних агентів чи уповноважених у справах передплати²⁵.

Через місяць редакція газети "Комуніст" організувала огляд-перевірку стану передплати і поширення преси, яка викрила низку недоліків. Тому Всеукраїнське газетне бюро організував термінові тримісячні курси у Києві та річні у Харкові для підготовки необхідних спеціалістів. З 15 по 31 березня 1931 р. редакція "Комуніста" організувала рейд трьох спеціальних бригад для вивчення стану поширення преси у Горлівку, Бердянськ та Смілу. З'ясувалося, що газети надходять до передплатника на 5-й, 10-й, 15-й день або зовсім не надходять ("хтось скупив у сільраді"). Великий тягар лягав на листонош на місцях. Наприклад, у Смілянському районі 29 поштарок обслуговували 33 сільради з числом господарств у 23 322 (130 тис. мешканців)²⁶. При всіх міських і районних газетних відділах за погодженням з райпарткомами створювалися "Ради розповсюдження" з працівників пошт, гіарткомів, профспілок, РСІ, кооперацій та видавництв²⁷.

Наказом Наркомату пошт і телеграфів СРСР від 17 серпня 1930 р. для організації поширення газет та журналів в Союзі у складі Газетно-поштового управління НКПТ СРСР створювалось Всесоюзне об'єднання з розповсюдження преси "Союзпечать" ("Союздрук")²⁸. У березні 1932 р. "з метою побудови газетно-поштового зв'язку, який за своєю організацією і якістю має відповідати темпам і завданням соціалістичного будівництва, сприяти підвищенню темпів народногосподарського розвитку, задовольняти культурно-побутові потреби трудящих - створюється Газетно-поштове управління Наркомату зв'язку"²⁹. Одним з прямих обов'язків Союздруку було і тиражне планування центральних видань³⁰. Статут Союздруку від 15 грудня 1931 р. і Положення про Союздрук від 29 липня 1932 р. узаконили загальну централізацію справи поширення преси³¹. У 1930 р. цією структурою було виконано контрольні цифри по розповсюдженню української періодики навіть з деяким перевищенням: газет - на 108%, журналів - на 109%. Але зіставлення продажу української періодики з реалізацією російських видань свідчить, що ці показники насправді маловтішні. Українських газет було реалізовано на суму 398 тис. крб., а російських - на 1 098 тис. крб., журналів відповідно - на 91 і на 693 тис. карбованців. Номінально україномовні газети становили більшість, але за накладом вони поступались. Наприкінці 1929 р. 50 українських газет мали тираж 863,4 тис. примірників, а 17 російських - 398,5 тис. 8 робітничих українських газет мали загальним числом 91,7 тис. прим., а 11 російських - 327,6 тис. екземплярів. На 34 селянські українські газети припадало тільки 74,6 тис. прим.³². В Україні на одну письменну людину припадало на рік 54,1 примірника газет, а по Союзу в цілому (без УСРР) - 61,5 прим. Періодичність газет в Росії становила 198,0 разів, а в Україні - 155,3 рази³³.

Централізаторські тенденції обмеження відчувала українська періодика наприкінці 20-х - на початку 30-х рр. і у сенсі забезпечення її газетним та іншим друкарським папером. Голова Комітету у справах друку УСРР М.Агуф впродовж всього 1929 р. листувався з Комітетом у справах друку СРСР про необхідність переглянути принципи розподілу паперу між союзними республіками, з урахуванням їх реальних потреб. Так, в листі від 19 грудня 1929 р. М.Агуф наводить свої аргументи у збільшенні частки паперу для України наступним чином: "УСРР посідає за населенням 19,8%, по числу учнів -22,1%, по числу листів -22,3%,

Серія: ІСТОРИЯ

писемність становить 44,8% (по Союзу - 39%). На Україні зосереджена значна частина промисловості. ...На основі цих показників Комітет у справах друку України наполягає на 20%, виділено ж 16,25%"³⁴. Але і цей лист не був взятий до уваги, тому до голови РНК СРСР 18 січня 1930 р. звернувся голова українського уряду В.Чубар: "РНК УСРР мусить відзначити, що і в галузі постачання Україні газетного паперу також не все добре. Заявки українських органів систематично піддаються урізуванню, що уповільнює зростання накладів української преси, зокрема селянських газет, чим звужується роль останніх в справі соціалістичної перебудови села" [30. - Арк. 177]. У цей же час постійний представник УСРР при уряді СРСР повідомляв М.Агуфа та В.Чубаря у конфіденційних листах, що при розподілі імпортного поліграфічного обладнання умисно не враховані об'єктивні потреби і умови видавничої промисловості України, не вислухані заперечення представника українського уряду і Україні виділено тільки 13,9% отриманих Наркоматом торгівлі СРСР друкарських верстатів та іншого поліграфічного устаткування з-за кордону"³⁵. Третій пленум Всеукраїнського комітету робітників поліграфічного виробництва у своїй резолюції від 22 січня 1930 р. визнавав, що "запроектований зріст газетної продукції через брак достатньої кількості паперу не забезпечує достатнього зросту тиражів, обсягу та періодичності газет"³⁶. Лише навесні для українських поліграфістів дещо зросла квота у постачанні папером на наступний квартал, тепер вона становила 17%. Але тенденція не закріпилася. На кінець 1930 р. ситуація практично повторилася, хоча частка письмених зросла до 71,3% (в СРСР - 62,6%)"³⁷. Щоденні тиражі у листопаді-грудні 1930 р.у всіх українських газет були скорочені на 15%, а обсяг друкованого поля обмежився 4 шпальтами"³⁸.

Разом з тим Союзній комітет у справах друку збільшував норми для поширення центральних московських газет в республіці. Обсяг розпродажу мав зрости так: "Известия" - на 56%, "Комсомольская правда" - на 54%, "Рабочая газета" - на 43%, "Экономическая жизнь" - на 114%, "Кооперативная жизнь" - на 44%"³⁹.

Вважаючи справу поліграфії визначальною, 27 січня 1930 р. своєю постановою РНК УСРР вивів Комітет у справах друку з-під юрисдикції Наркомторгу і підпорядкував його безпосередньо РНК УСРР. Комітет у справах друку при РНК діяв до 8 січня 1933 р., коли його функції перебрало на себе Бюро друку при Держплані УСРР.

Тотальний ідеологічний тиск центру став гостро відчутним на межі 20-30-х рр. З усуненням М.Скрипника з посади наркома освіти пов'язують початок нового етапу у справі цензури, який, за аналогією з репресивними процесами в інших галузях суспільного життя, називають "цензурним терором"⁴⁰. Розпорядженням РНК СРСР від 13 травня 1932 р. було ухвалено створити спеціальні контрольні пости, прикріпивши їх до республіканських комітетів у справах друку. 7 лютого 1932 р. був затверджений новий склад Комітету у справах друку при РНК УСРР⁴¹.

Документи дозволяють зробити висновок, що від початку 30-х рр. керівна партійна преса значно перевищує за періодичністю і накладом всі центральні видання"⁴².

Коли редакція газети "Вісті" звернулася до Комітету у справах друку про збільшення її інформаційної площі до формату "Комуніста", їй було відмовлено"⁴³.

№ Назва газети	Кількість номерів на рік			Загал, річний тираж (тис. прим.)		
	1928/29	1929/30	1930/31	1928/29	1929/30	1930/31
1 Комуніст	299	352	360	23,7	49,6	70,6
2 Вісті	300	301	300	22,2	31,6	42,0
3 Пролетар	299	302	300	18,9	24,5	39,0
4 Всеукраїнський пролетарий	25	300	300	0,82	12,7	22,5
5 Радянське село	136	154	180	34,0	74,3	33,7
6 Колективіст	49	63	100	0,12	0,26	0,78
7 Комсомолец України	299	300	300	8,9	16,7	31,8

В лютому 1930 р. було організовано Сектор пропаганди і преси при Наркоматі земельних справ (НКЗС) УСРР⁴⁴. Перед ним ставились завдання керування всією виробничою сільськогосподарською пропагандою серед робітників радгоспів, МТС та колгоспників. Для цього була створена газета "За соціалістичну перебудову (орган наркомзему та укрколгоспцентру), а також спеціальні журнали "Машина на селі" та "Птахівництво на Україні". Якщо на 1 січня 1930 р. в УСРР виходило 17 сільськогосподарських журналів (8 масових та 9 науково-практичних), то на 1 серпня їх нараховувалось вже 23 (10 масових і 13 науково-практичних)⁴⁵. Крім того, на початок 1931р. було розгорнуто 25 районних радіогазет. 15 травня 1931 р. НКЗС розпочав перепис колгоспів України. Сектор пропаганди і преси НКЗС надіслав редакторам газет "Вісті", "Радянське село", "За соціалістичну перебудову" пропозицію активно взятися до цієї справи. Через рік (на 1.1.1932 р.) в Україні було 377 районних друкованих газет. Для них Сектор пропаганди і преси НКЗС УСРР організував агробюлетень "На допомогу районним газетам"⁴⁶.

Як відзначає історик української преси Аркадій Животко, "доба 1930-1932 рр. приносить рафіновані, цинічні методи ліквідації української національної думки і характеризується двома основними моментами: 1) фаворизуванням жаргону в пресі як шляху до мовної асиміляції; 2) протиставленням до ідеї українства ідеї совєтської батьківщини і братанням української культури з російською на користь останньої"⁴⁷.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Декреты Советской власти. - М., 1957. - Т. 1. - С.24; 2.История советской политической цензуры: Документы и комментарии. - М.,1997. - С.28; 3.Таран Ф. Блакитний (Еланський) Василь Михайлович // Червоний шлях. - 1926. - №2. - С.64; 4.ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп.20. - Спр.6J 8. - Арк. 46,50; 5.Там само. - Спр. 1515. - Арк.7; 6. Там само. - Арк.52; 7. Там само. - Спр. 1516. - Арк.38-41; 8. Там само. - Спр. 1519. - Арк.127; 9. Там само. - Спр.333. - Арк.35; 10. Там само. - Спр.1447. - Арк.35; 11. Манаєв О.Т. Теоретичні витоки тоталітарної моделі класової комунікації II. Філософська і соціологічна думка. - 1991. - №5. - С.17; 12.Исключить всякие упоминания ... Очерк истории советской цензуры / Сост. Т.М.Горяева. Мн.,1995 - С.21; 13. Шаповал Ю. Комуністична цензура в Україні: штрихи до портрета // Шаповал Ю. Україна ХХ ст.: Особи та полії важкої історії.-К.,2001. - С. 166-167; 14. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп.20.-Спр. 1453. - Арк.84; 15. Масненко В. Цензура в підрадянській Україні 20-х р.р.: система, інституції, репресивна політика // Сучасність. - 1997. - № 6. - С.82; 16. ЦДАВО України.-Ф. 166.- Оп.4.- Спр.964. - Арк. 188,192; 17. ЦДАГО України.- Ф.1.- Оп.7.- Спр.40. - Арк. 16; 18. ЦДАВО України.- Ф.166.- Оп.2.- Спр.925. - Арк. 15; 19. Броніцька Т.Відділ державної статистики друку: становлення та розвиток // Вісник Книжкової палати.-1998.- №7. - С.4; 20. ЦДАГО України. - Ф.1.- Оп.20.- Спр.992.- Арк.84; 21. Ченцов В. Табу - на думку, заборона - на слово // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ.-1994.-№1. - С.13; 22. ЦДАВО України. - Ф. 166.- Оп.3.- Спр.971. - Арк.55; 23. Державний архів Вінницької області (ДАВО).- Ф.Р-1023. - Оп.3. - Спр.14. - Арк. 42; 24. ЦДАВО України.- Ф.555.- Оп.1.- Спр.1. - Арк.8-26, 144; 25. Там само. - Спр.68. - Арк.41,40,7; 26. Там само. - Спр.188. - Арк.17-19; 27. Там само. - Спр.187. - Арк.96; 28. Російський державний архів економіки (Москва)(РДАЕ). - Ф.3527. - Оп.27. - Спр.3. - Арк. 1-5; 29. Там само. - Оп.7. - Спр.5. - Арк. 4; 30. Там само. - Оп.27. - Спр.4. - Арк.6; 31. Там само. - Арк. 12-17; Спр.22. - Арк. 1-12; 32. ЦДАВО України.- Ф.555.- Оп.1.- Спр.109. - Арк.79-80; Спр.125. - Арк.2-3; 33. Там само. - Спр. 233. — Арк.42,50; 34. Там само. - Спр.32. — Арк.54; 35. Там само. — Арк.61; 36. Там само.-Спр.87. — Арк. 186; 37. Там само. - Спр. 233. - Арк.43; 38. Там само. - Арк.49; 39.Там само. -Спр.1447. - Арк.35; Спр. 117. - Арк. 40; 40.Шаповал Ю. І. Вказана праця. - С. 172-173; 41. ЦДАВО. - Ф.555. - Оп.1. - Спр. 233. - Арк.41-42; Спр. 286. - Арк.27; 42. Там само. - Спр. 300. - Арк.9; 43. Там само. - Спр. 171. - Арк.60; 44. Там само.- Ф.27. - Оп.11. - Спр. 1524 - Арк. 4; 45. Там само. - Спр. 1517. - Арк.56; 46. Там само. - Спр. 1524. - Арк.43-45; Спр. 1519. Арк.127; Спр. 1528 - Арк. 18; 47.Животко А. Історія української преси. - К.,1999. - С.278.

В.М. Чумак

КАНАЛИ Й ДЖЕРЕЛА ВЗАЄМНОЇ ІНФОРМАЦІЇ МІЖ УКРАЇНСЬКОЮ ЕМІГРАЦІЄЮ ТА УСРР У ДОБУ УКРАЇНІЗАЦІЇ (20-ті - ПОЧАТОК 30-х рр. ХХ ст.)

Міжвоєнна українська політична еміграція стала закономірним наслідком поразки визвольної боротьби 1917-1920 рр. Вона включала десятки тисяч людей, які територіально